

LUND UNIVERSITY

Review of Marian Ullén, "En medeltida bildvärld. Dädesjö gamla kyrka" (2020)

Wienberg, Jes

Published in:
Kyrkohistorisk årsskrift

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (2020). Review of Marian Ullén, "En medeltida bildvärld. Dädesjö gamla kyrka" (2020). *Kyrkohistorisk årsskrift*, 120, 195-196.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

RECENSIONER

Nordisk kyrkohistoria

Marian Ullén

EN MEDELTIDA BILDVÄRLD. Dädesjö gamla kyrka.

Stockholm: Medströms Bokförlag 2020, 192 sid.

I Dädesjö i Varend i Småland ersattes den gamla stenkyrkan 1793–1794 av en kyrka i nyklassisk stil. Från medeltidskyrkan är dopfunten bevarad, men i övrigt är byggnaden inte känd. Så kunde det ha stått, om det inte hade varit för att sockenborna valde att bevara kyrkans långhus med en ny funktion som »kornhus». Sedan upptäckte konstvetaren Evert Wrangel 1905, att det ovanför ett extrainsatt våningsplan doldes ett bemålat trätak. Kyrkan köptes in av staten, överfördes till Vitterhetsakademien, restaurerades och har nyligen blivit statligt byggnadsminne förvalt av Statens fastighetsverk.

Upptäckten av trätaget var en sensation och Dädesjö kyrka har därefter behandlats i många sammanhang. Konstvetaren och den tidigare antikvarien vid Riksantikvarieämbetet Marian Ullén, den främste kännaren av kyrkorna i Småland, har således presenterat Dädesjö i *Sveriges kyrkor* och i andra skrifter. Hon har nu även skrivit en bok, som hon själv kallar en »sammanfattande slutstudie».

En medeltida bildvärld. Dädesjö gamla kyrka är en välskriven, väldisponerad och rikt illustrerad bok. Den riktar sig nog primärt till allmänheten, men är givande för alla som intresserar sig för kyrkor och medeltiden. De många praktfulla fotografierna är tagna av sonen och bildjournalisten Mikael Ullén.

Boken inleds med innehållsförteckning och förord. Sedan följer åtta kapitel: Kyrkan och bygden; Kampen mellan gott och ont; Bilden av

Maria; Två legender; Väggarnas berättelser; Fursteparet; Målaren och hans tid; Takmålningarna – detaljer och kommentarer. Boken avslutas med en kapitelvis kommenterad förteckning över litteratur och källor, Litteraturförteckning, Bildkällor och Register.

Dädesjö utgör idag ett utmärkt exempel på en sammanhållen kyrkomiljö med långhuset från medeltidskyrkan, den nyare kyrkan, två generationer prästgårdar, sockenskola/stuga samt kyrkstall. I Dädesjö låg under medeltiden en huvudgård, som omnämns redan på 1160-talet, och kyrkan fick en aristokratisk prägel.

Gravläggningar daterade till tiden före stenkyrkans uppförande är indicier på att det tidigare har stått en träkyrka på platsen. Den romanska stenkyrkan fick absid, kor och långhus med en öppning till ett herrskapsgalleri, medan ett planerat torn tillsynes aldrig uppfördes. Stenkyrkan kan numera dateras med hjälp av dendrokronologi till 1179–1187; tidigare trodde man att kyrkan var från sent 1200-tal. Därefter får kyrkan ett invändigt, bemålat trätak samt kalkmålningar i långhuset på 1280-talet. Även här föreligger nya dendrodateringar. Dopfunten, en så kallad fabeldjursfont, kasserades vid nybygget 1794, men har sedermera kommit till heders igen. Vidare finns en Mariaskulptur från norra sidoaltaret bevarad, och ett Sankt Olofs-skåp från södra sidoaltaret. Alla de tre medeltida inventarierna är illa åtgångna.

Det som gör Dädesjö unik i Sverige är bilderna, särskilt det praktfullt bemålade taket. I 30 medaljonger visas här julberättelsen från bebådelsen till Marie kyrkogång med apokryfa inslag där Staffan stalledräng (en omvandling av berättelsen om den första martyren, ärkediakonen sankt Stefan) är framträdande. Kalkmålningarna, som är sämre

bevarade, visar Yttersta domen på triumfmuren, på långväggarnas övre del passionshistorien och på den nedre delen bland annat berättelsen om sankt Nikolaus. Sedan finns i triumfbågen två krönta personer och ett inskriftsband med runor, där det står »Här ... Sigmund målade oss». Eftersom takets och väggarnas målningar anses samtida, tillskrivs den i övrigt okände Sigmund hela verket. I tillägg kan nämnas att även remstycken och takfotsbräder har varit dekorerade.

Marian Ullén diskuterar vilken roll Dädesjö hade under medeltiden. Hon tar utgångspunkt i skriftliga källor med namn som kan knytas till platsen, dendrokronologiska dateringar samt ikonografiska analyser av bildernas motiv. Hon argumenterar övertygande för att stenkyrkan måste ha uppförts på initiativ av jarlen Guttorm, och att det målade taket och kalkmålningarna tillkom under några oroliga år, då riksrådet och lagmannen Svantepolk Knutsson var ägare till Dädesjö. Ullén menar att tornet inte uppfördes eftersom kyrkan övergick från huvudgården till att förvaltas av sockenborna, som fann ett sådant bygge onödigt.

De krönta personerna i triumfbågen är namngivna. Mannen i söder har ett band med namnet »Canutus», alltså Knut, och kvinnan i norr ett band med namnet »Ca.....». Paret har tidigare tolkats som den danske kungen Knut den helige och sankta Katarina av Alexandria – alternativt som den svenske kungen Knut Eriksson och hans drottning Cecilia. Ullén utvecklar och argumenterar, enligt min uppfattning, övertygande för att bilderna föreställer hertig Knut Valdemarsson och drottning Katarina Sunesdotter; den sistnämnda även känd från ett gravmonument i Gudhems klosterkyrka, nu utställt i Historiska museet i Stockholm. Knut var Svantepolk Knutssons far. Knut, som var den danske kung Valdemar Sejrs illegitime son med Guttorm Jarls dotter Helena, änka efter Esbern Snare ur Hvideätten, blev hertig av Estland, senare av Blekinge. Katarina var syster till Svantepolks fru Benedicta Sunesdotter. Svantepolk fick ta sin tillflykt till Danmark och han begravdes i Sorö klosterkyrka, där man ser hans vapen, ett stridande lejon; två stridande lejon syns i ett fält strax under bilden av Knut i triumfbågen

i Dädesjö. Svantepolks anfader, den danske kung Erik Ejegod, var två gånger i Bari i Italien, som då nyligen hade blivit en vallfartsort för sankt Nikolaus; kopplingen till Erik Ejegod skulle kunna förklara förekomsten av sankt Nikolaus legend i Dädesjö.

I Dädesjö fanns således genom århundraden en lokal aristokratisk släkt med band till både Sverige och Danmark, där länderna i Småland och särskilt Växjö stift utgjorde ett gränsområde, där båda hade intressen. Dädesjö är således en central pusselbit i studiet av Smålands historia – en bit som lätt kunde ha gått förlorad om inte socknens bönder hade valt att bevara långhuset som kornmagasin.

Boken fokuserar på Dädesjö, men det finns gott om utblickar till andra kyrkor, som den knuttimrade träkyrkan i Granhult, Bringetofta med dess kalkmålningar, Vrigstad, där kalkmålningar tyvärr enbart är kända från akvareller, och domkyrkorna i Växjö och Linköping. Ullén har sammanfattat sitt kunnande i studien av Dädesjö, men en »slutstudie» är det inte. Platser som Dädesjö kommer alltid att bjuda in till nya analyser och tolkningar – nya arkeologiska undersökningar, nya dateringar, nya sätt att studera bilderna, nya utblickar. Det tar aldrig slut.

En nydisputerad kollega undrade nyligen om inte recensioner alltid är kritiska, eller åtminstone alltid innehåller kritik. Jo, oftast. Men i det här fallet är det svårt att framföra någon väsentlig kritik. En översikt över släktförhållanden hade varit en hjälp, men det går att hänga med ändå. Marian Ulléns bok *En medeltida bildvärld* var ett nöje att läsa och titta i, den ger lust till ett återbesök i Dädesjö, när längre resor åter blir möjliga. Boken kan varmt rekommenderas.

JES WIENBERG